

Trzy tezy o sędziach społecznych i ich udziale w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w Polsce¹

Piotr W. Juchacz

Three Theses on the Lay Judges and Their Participation in the Exercise of Justice in Poland

Abstract: In the article author states and justifies three theses on the lay judges and their participation in the exercise of justice in Poland. First thesis claims that the statement about the lack of integration in the community of lay judges in Poland is not true any longer and it is possible to observe the beginning of a process of its integration and cooperation connected with the recent establishment and activity of the Association National Council of Lay Judges. The second thesis states, that it is necessary to broaden the participation of citizens in the exercise of justice as a remedy for a low level of legitimacy and credibility of the judiciary. According to the third thesis Poland is presently in need of a widespread public debate concerning the reform of the institution of lay judges

¹ Niniejszy tekst stanowi pierwotną wersję – szerszą od zaprezentowanej, w której z powodu ograniczonego czasu nacisk położyłem na trzy tezy i ich krótkie uzasadnienie – wystąpienia plenarnego wygłoszonego 14 maja 2016 roku w Dworze Artusa w Gdańsku podczas otwarcia międzynarodowej konferencji *European Day of Lay Judges 2016*. Konferencja – będąca kolejną z cyklu corocznych spotkań organizowanych przez European Network of Associations of Lay Judges – tym razem zorganizowana została przez polskie Stowarzyszenie Krajowa Rada Sędziów Społecznych w dniach 13-15 maja 2016 roku w Gdańsku.

* Kierownik Zakładu Filozofii Publicznej i Filozofii Prawa, Wydział Nauk Społecznych, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
juchaczp@amu.edu.pl

which should lead to a real fulfilment of the constitutional right of citizens to participate in the exercise of justice.

Keywords: lay judges, the participation of citizens in the exercise of justice, judiciary, the Association National Council of Lay Judges, the reform of the institution of lay judges.

Szanowni Państwo,

Jestem zaszczycony mogąc jako członek środowiska naukowego zabrać głos podczas tak ważnego dla polskiej społeczności sędziów społecznych wydarzenia jakim jest pierwsza w Polsce konferencja Europejskiej Sieci Stowarzyszeń Sędziów Społecznych.

Wprowadzenie

W ostatnich latach możemy zaobserwować coraz szerzej docierający do Polski, głównie ze Stanów Zjednoczonych i krajów Europy Zachodniej, nurt rozważań w debacie publicznej podkreślający znaczenie zdemokratyzowania procesów politycznych dla zwiększenia ich publicznej legitymizacji. Coraz częściej i szerzej mówi się o konieczności włączania obywateli zarówno w procesy demokratycznego stanowienia prawa, jak i procesy demokratycznego podejmowania decyzji dotyczących prowadzonych polityk publicznych, dążąc do zmian wpływających na funkcjonowanie władzy ustawodawczej oraz władzy wykonawczej. Jako przykład włączania obywateli w procesy tworzenia prawa możemy podać wprowadzenie w 2006 roku do polskiego systemu demokratycznego instytucji wysłuchania publicznego w Sejmie RP². Zaś interesującym przykładem włączania obywateli do procesów podejmowania decyzji są coraz popularniejsze w wielu miastach budżety obywatelskie.

Z drugiej strony, w sposób wręcz zadziwiający w Polsce prawie nie istnieje, lub co najwyżej raczkuje, poważna szersza debata publiczna poświęcona transformacji władzy

¹ Piotr W. Juchacz, *Deliberatywna filozofia publiczna. Analiza instytucji wysłuchania publicznego w Sejmie Rzeczypospolitej Polskiej z perspektywy systemowego podejścia do demokracji deliberatywnej*, Wydawnictwo Naukowe IF UAM, Poznań 2015.

sądowniczej poprzez zwiększenie w niej udziału czynnika obywatelskiego³. Wręcz przeciwnie, wszystkie reformy systemu sądownictwa w RP po 1989 roku konsekwentnie przynosiły coraz to większe ograniczanie udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. O ile jeszcze w drugiej połowie lat 90-tych XX wieku funkcję ławnika pełniło blisko 55.000 obywateli, o tyle podczas dopiero co zakończonej kadencji w latach 2012-2015 było ich niespełna czternaście tysięcy (13.933)⁴.

Szczególnie uderzające w legitymizację szerokiego uczestnictwa obywateli w rozpoznawaniu spraw przed sądami było odejście w Konstytucji RP z 1997 roku od zapisu zawartego w art. 49 Konstytucji z 1952 roku, który stanowił, że „Rozpoznawanie i rozstrzyganie spraw w sądach odbywa się z udziałem ławników ludowych, z wyjątkiem przypadków określonych w ustawie” na rzecz ogólnikowego zapisu w art. 182, wedle którego „Udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości określa ustawa”. Zmiana ta – zdaniem sędziów Trybunału Konstytucyjnego wyrażająca „intencje ustrojodawcy odejścia od rozwiązań zawartych w poprzednim stanie prawno-konstytucyjnym”⁵ – niestety otworzyła drogę do dalszego – po zmianach wprowadzonych w połowie lat 90-tych XX wieku – ograniczania udziału czynnika obywatelskiego w polskim wymiarze sprawiedliwości,

³ W tym miejscu warto wspomnieć najnowszy pomysł Ministerstwa Sprawiedliwości, aby sędziowie społeczni zasiadali w składach sądów dyscyplinarnych dla sędziów zawodowych, ale i on stanowi niestety przykład braku szerszej debaty wszystkich interesariuszy nad sposobem jego realizacji. Zob. Małgorzata Kryszkiewicz, „Zwykli obywatele osądzą sędziów: w składach dyscyplinarnych zasiądą ławnicy”, *Gazeta Prawna.pl* 05.04.2016, zob. <http://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/933157,w-skladach-dyscyplinarnych-sedziow-zasiada-lawnicy.html>

⁴ *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2015*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2016, s. 187. Warto zwrócić uwagę na dwie kwestie: po pierwsze, że aż 75% spośród ławników stanowiły kobiety (10.406) oraz po drugie, że połowę spośród ławników stanowili emeryci i renciści. Niestety Rocznik Statystyczny nie podaje informacji o tym, jaka liczba ławników posiada wykształcenie średnie, a jaka wyższe.

⁵ Trybunał Konstytucyjny, 119/10/A/2005, WYROK z dnia 29 listopada 2005 r., Sygn. akt P 16/04, s. 9. Sentencja została ogłoszona dnia 9 grudnia 2005 r. w Dz. U. Nr 241, poz. 2037.

czego ukoronowaniem były marginalizujące instytucję ławników zmiany dokonane ustawą z dnia 15 marca 2007 o zmianie ustawy Kodeks postępowania cywilnego oraz ustawy Kodeks postępowania karnego⁶.

Nowe przepisy nie tylko znacznie ograniczyły zakres spraw, w których orzekają ławnicy, ale przede wszystkim zmieniły całą filozofię kształtowania składu orzekającego w sądach. Kluczowe znaczenie miała zmiana brzmienia artykułu 28 paragraf 1, w którym treść „Na rozprawie głównej sąd orzeka w składzie jednego sędziego i dwóch ławników [...]” zastąpiono słowami „Na rozprawie głównej sąd orzeka w składzie jednego sędziego [...]”. O ile w dotychczasowym rozwiązaniu skład orzekający z zasady składał się z jednego sędziego i dwóch ławników, a odstępienie od tej zasady możliwe było w sytuacjach wyjątkowych, o tyle w nowym rozwiązaniu sytuacja uległa odwróceniu i z zasady podmiotem orzekającym jest jeden sędzia, a tylko w osobno wymienionych wypadkach może ów skład zostać powiększony o ławników⁷.

Moim zdaniem, ponieważ ta zmiana bardzo silnie osłabiła możliwość udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości marginalizując go do niewielkiego wymiaru, zasadnym jest postawienie pytania o to, czy w tym przypadku nie można już mówić o naruszeniu, jeśli nie litery⁸ to na

⁶ Ustawa z dnia 15 marca 2007 r. o zmianie ustawy — Kodeks postępowania cywilnego, ustawy — Kodeks postępowania karnego oraz o zmianie niektórych innych ustaw, Dziennik Ustaw Nr 112, Poz. 766, ss. 7653-7658.

⁷ Zob. KPK „Art. 28 § 2. W sprawach o zbrodnie sąd orzeka w składzie jednego sędziego i dwóch ławników. § 3. Ze względu na szczególną zawilóść sprawy lub jej wagę sąd pierwszej instancji może postanowić o jej rozpoznaniu w składzie trzech sędziów albo jednego sędziego i dwóch ławników. § 4. W sprawach o przestępstwa, za które ustawa przewiduje karę dożywotniego pozbawienia wolności, sąd orzeka w składzie dwóch sędziów i trzech ławników”. W świetle zaprezentowanej przez Ministerstwo Sprawiedliwości logiki wywodów uzasadniających ograniczenie udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości kuriozalnie wygląda uznanie wystarczającej kompetencji obywateli dla ich udziału w sprawach o zbrodnie przy równoczesnej odmowie uznania teje kompetencji w sprawach kryminalnych mniejszego kalibru.

⁸ W uzasadnieniu Wyroku z dnia 29 listopada 2005 Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że jakkolwiek „z treści art. 182 wynika,

pewno ducha art. 182 Konstytucji RP oraz art. 60 Konstytucji RP gwarantującego każdemu obywatelowi dostęp do służby publicznej. Z pewnością neoliberalno-merytokratyczny sposób uzasadniania wprowadzonych zmian, paternalizujący i uprzedmiotawiający obywateli, nie stanowi wystarczającej legitymizacji ich wprowadzenia⁹.

Nowelizacja KPC i KPK z 2007 roku zlikwidowała m.in. udział ławników w sprawach karnych rozpoznawanych przez sądy rejonowe, które – jak zauważył przychylny instytucji ławników sędzia Marek Celej – rozpatrują aż 80% spraw karnych (sic!), pozostawiając ich obecność tylko w sądach okręgowych¹⁰. Sędzia Celej wprost wyraża przy tej okazji wątpliwość, „czy taki zabieg ustawowy nie jest niekonstytucyjny”¹¹.

Niniejsze krótkie rozważania stanowią zaledwie przyczynek do niezbędnej szerszej dyskusji o roli, zakresie oraz znaczeniu udziału obywateli – jako sędziów społecznych – w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości i mają na celu lapidarne zdiagnozowanie istniejącego stanu rzeczy oraz wskazanie kierunku pożądanych zmian.

Moje przemyślenia zawarłem w postaci trzech tez o sędziach społecznych i ich udziale w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w Polsce:

iż nie jest możliwe ani całkowite wyłączenie obywateli ze sprawowania tej funkcji (wymiaru sprawiedliwości), ani takie jej zawężenie, by udział ten przybrał zakres jedynie symboliczny”, to jednak „Treść obecnie obowiązującej regulacji nie daje podstaw do tego, by wywodzić z niej nakaz przyjęcia rozwiązań ustawowych czyniących ten udział powszechnym, czy preferowanym”. Zob. Trybunał Konstytucyjny, 119/10/A/2005, WYROK z dnia 29 listopada 2005 r., Sygn. akt P 16/04, s. 9. Sentencja została ogłoszona dnia 9 grudnia 2005 r. w Dz. U. Nr 241, poz. 2037.

⁹ Zob. na przykład charakterystyczną wypowiedź wiceministra sprawiedliwości Zbigniewa Wrony: „Odpowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości – z upoważnienia ministra – na zapytanie nr 1576 w sprawie funkcjonowania nowych zasad formowania składu orzekającego sądu” z dnia 28 maja 2008 r., dostępna w internecie: <http://orka2.sejm.gov.pl/IZ6.nsf/main/2CF38220>.

¹⁰ Marek Celej, „Co dwie głowy to nie jedna”, *Na wokandzie*, Numer 9 (10-12-2011), s. 34.

¹¹ Tamże, s. 34.

1. Teza 1-sza głosi, że twierdzenie o braku integracji środowiska ławników w Polsce straciło swą ważność, albowiem możemy obecnie zaobserwować początek procesów jego konsolidacji i rozwoju współpracy

Jakkolwiek historia funkcjonowania instytucji ławników w Polsce sięga zarówno okresu II Rzeczypospolitej, jak i czasów PRL, to jednak przez długi czas środowisko ławników w Polsce nie posiadało swojej reprezentacji instytucjonalnej, ani w postaci ogólnopolskiego samorządu ławniczego, którego powołania Prawo o ustroju sądów powszechnych bynajmniej nie przewiduje¹², ani w postaci niezależnego stowarzyszenia.

W wydanej w 2009 roku jednej z nielicznych prac naukowych badających rolę ławników w wymiarze sprawiedliwości III RP ich autorka – na podstawie wywiadów z przedstawicielami ławników oraz sędziów – stwierdziła, „iż ławnicy nie tworzą własnej społeczności”¹³, nie można w tej grupie zaobserwować żadnych oznak zaprzyjaźnienia, nie są oni grupą zżytą, a często dochodzi w tej grupie do wewnętrznych napięć¹⁴.

Również obserwując proces wprowadzenia zmian w Kodeksie postępowania karnego i Kodeksie postępowania cywilnego jaki miał miejsce w 2007 roku¹⁵ musimy obiektywnie przyznać, że brak silnego stowarzyszenia sędziów społecznych i jedynie rozproszone głosy sprzeciwu nie zapobiegły radykalnemu ograniczeniu roli ławników w polskim wymiarze sprawiedliwości, jaki został wówczas dokonany.

Dlatego, moim zdaniem, tak ważnym jest zwrócenie uwagi na pozytywną zmianę, jaka dokonała się w ostatnich kilku latach. Najważniejszą z nich jest powstanie w 2014 roku stowarzyszenia *Krajowa Rada Sędziów Społecznych* (KRSS),

¹² Zob. Prawo o ustroju sądów powszechnych, Art. 175, który mówi o wyborze „rady ławniczej jako samorządu ławniczego, reprezentującego ławników w danym sądzie” i nie przewiduje możliwości wyłaniania reprezentacji ogólnopolskiej ławników.

¹³ Adriana Sylwia Bartnik, *Sędzia czy kibic? Rola ławnika w wymiarze sprawiedliwości III RP. Analiza socjologiczno-prawna*, Wydawnictwo Trio, Warszawa 2009, s. 65.

¹⁴ Ibidem, s. 65.

¹⁵ Ustawa z dnia 15 marca 2007 roku o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz o zmianie niektórych innych ustaw⁵, poprzez zmiany art. 47 § 2 pkt 1 lit. a, b, c k.p.c. oraz art. 28 k.p.k.;

którego działalność od razu przyniosła podniesienie poziomu aktywności ławników i ich obecności w debacie publicznej. Znamienne w tym kontekście są dwa fakty: po pierwsze, że KRSS już w roku swej rejestracji zostało członkiem *European Network of Associations of Lay Judges* (ENALJ) oraz po drugie, że w zeszłym roku zostało członkiem Forum Obywatelskiego działającego przy nowo utworzonym (24 września 2015) *Porozumieniu samorządów zawodowych i stowarzyszeń prawniczych*¹⁶, dzięki czemu jego przedstawiciele biorą czynny udział w dyskusjach nad ważnymi sprawami dla polskiego wymiaru sprawiedliwości. Zarówno te działania, jak i zwiększona aktywność konferencyjna i szkoleniowa pozwalają – moim zdaniem – uchylić twierdzenie Bartnik o braku integracji środowiska ławników w Polsce i ogłosić powstanie nowej jakości w debacie publicznej w postaci reprezentatywnego przedstawicielstwa środowiska ławników, jakim jest stowarzyszenie Krajowa Rada Sędziów Społecznych.

2. Teza 2-ga głosi, że istnieje obecnie pilna potrzeba zwiększenia udziału czynnika obywatelskiego w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości, jako remedium na niski poziom legitymizacji i wiarygodności władzy sądowniczej

Możemy w Polsce zaobserwować trwale utrzymujący się kryzys zaufania obywateli do władzy sądowniczej.

W badaniu społecznych ocen uczciwości i rzetelności zawodowej profesjonalni sędziowie orzekający w sądach wypadli zdecydowanie poniżej przeciętnej: z reprezentatywnej grupy Polaków zapytanych o uczciwość i rzetelność ludzi, którzy wykonują różne zawody aż 27% oceniło sędziów w sądach *'bardzo nisko' lub 'raczej nisko'* wobec zaledwie 18% oceniających sędziów *'raczej wysoko'* i *'bardzo wysoko'* oraz 41% oceniających sędziów *'średnio/ przeciętnie'*¹⁷. Sędziów wyprzedziło

¹⁶ W skład Forum Obywatelskiego działającego przy Porozumieniu samorządów zawodowych i stowarzyszeń prawniczych wchodzi Stowarzyszenie Krajowa Rada Sędziów Społecznych oraz Stowarzyszenie Amici Curiae.

¹⁷ Centrum Badania Opinii Społecznej, *Społeczne oceny uczciwości i rzetelności zawodowej*, Komunikat z Badań nr 34/2016, oprac. Rafał Boguszewski, CBOS, Warszawa, marzec 2016, s. 2 (Tabela 1).

pod tym względem wiele grup zawodowych, jak np. naukowcy, nauczyciele, lekarze, prywatni przedsiębiorcy, policjanci czy dziennikarze (na pocieszenie sędziów można dodać, że wciąż znacznie wyżej są oceniani od posłów i polityków!). Jakkolwiek jest to ocenia nieznacznie lepsza od uzyskanej w podobnym badaniu dziesięć lat wcześniej, kiedy to sędziowie uzyskali aż 31% ocen negatywnych, wszakże wciąż o wiele gorsza od tej uzyskanej w 1997 roku, kiedy to tych ocen negatywnych było 21%¹⁸. Z wymienionych danych widać wyraźnie, że wiarygodność profesjonalnych sędziów w oczach obywateli pozostawia wiele do życzenia i koniecznym jest podjęcie działań mających na celu zwiększenie legitymizacji wyroków ferowanych na salach sądowych.

Niestety podobna konkluzja wyłania się z analizy badań mających na celu ustalenie opinii obywateli o podstawowych instytucjach polskiego państwa demokratycznego. Albowiem możemy w nich dostrzec, że instytucja sądów jest w nich trwale oceniana negatywnie przez powyżej 40% ankietowanych obywateli. *W badaniu przeprowadzonym w marcu 2016 roku działalność sądów negatywnie oceniało aż 46% respondentów, wobec 29% uzyskanych ocen pozytywnych*¹⁹.

Powyższe dane pozwalają na jednoznaczne stwierdzenie, że w Polsce wiarygodność i legitymizacja zarówno instytucji sądów, jak i samych sędziów zawodowych daleka jest od pożądaney i wymaga podjęcia zdecydowanych działań zmierzających ku przywróceniu wiarygodności i odzyskaniu zaufania obywateli.

Druga teza jest więc taka, że obecnie w Polsce mamy do czynienia z sytuacją pilnej potrzeby zwiększenia udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości, jako jednym ze sposobów na zwiększenie jego legitymizacji w oczach obywateli.

Albowiem obywatele w państwie demokratycznym nie mają być wyłącznie adresatami prawa, lecz zawsze również

¹⁸ Centrum Badania Opinii Społecznej, *Społeczne oceny uczciwości i rzetelności zawodowej*, Komunikat z Badań nr 34/2016, oprac. Rafał Boguszewski, CBOS, Warszawa, marzec 2016, s. 6 (Tabela 2).

¹⁹ Centrum Badania Opinii Społecznej, *Oceny instytucji publicznych*, Komunikat z Badań nr 43/2016, oprac. Michał Feliksiak, CBOS, Warszawa, marzec 2016, s. 13 (Tabela 17).

jego twórcami, co w przypadku *aplikacji prawa* oznacza *współdział w jego stosowaniu*.

Warto podkreślić, że wbrew tendencji obserwowanej w Polsce idea udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości zyskuje w ostatnim ćwierćwieczu na całym świecie nowych zwolenników. Symptomatyczne jest to, że gdy w Polsce pod hasłami profesjonalizacji zakres spraw z udziałem ławników się ogranicza, to w wielu państwach na świecie dawniej zniesiony udział obywateli w sądach się przywraca. Na początku lat dziewięćdziesiątych ławy przysięgłych wprowadzone zostały w Rosji (1993) i Hiszpanii (1995)²⁰. Najnowszy spektakularny i szeroko dyskutowany przykład stanowi wprowadzenie – po szerokiej dyskusji publicznej – w maju 2009 roku instytucji sędziów społecznych (*Saiban-in*) do japońskiego systemu prawnego (w sprawach karnych), w znanej nam z rodzimych rozwiązań postaci mieszanego składu sędziowskiego²¹.

3. Teza trzecia głosi – a jest to następstwo tezy drugiej – że istnieje obecnie w Polsce potrzeba rozpoczęcia szerokiej debaty publicznej na temat reformy instytucji ławników i propozycji zmian zapisów ustawowych w celu rzeczywistej realizacji konstytucyjnego prawa obywateli do udziału w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości.

W duchu schumpeterowskim zwolennicy neoliberalnej wizji porządku politycznego zwykli podkreślać – z niejakim

²⁰ Zob. Stephen C. Thaman, “Europe’s New Jury Systems: The Cases of Spain and Russia”, w: Valerie P. Hans (Ed.), *The Jury System. Contemporary Scholarship*, Ashgate, Aldershot 2006, ss. 99-125.

²¹ Zob. Dimitri Vanoverbeke, *Juries in the Japanese Legal System: The Continuing Struggle for Citizen Participation and Democracy*, Routledge, London 2015. W debacie publicznej rozważano oba występujące na świecie rozwiązania, czyli wprowadzenie bądź to ław przysięgłych, bądź mieszanego składu sędziowskiego. Część uczestników debaty podkreślała, że w kontekście hierarchicznej natury społeczeństwa japońskiego oraz szacunku jaki Japończycy żywią dla autorytetu, wprowadzenie „mieszanego składu sędziowskiego w Japonii jest problematyczne”, zob. Lester W. Kiss, „Reviving the Criminal Jury in Japan”, in: Neil Vidmar (Ed.), *World Jury System*, Oxford University Press, Oxford 2000, s. 369. Warto w tym kontekście postawić pytanie, któremu rozwiązaniu bardziej sprzyja charakter narodowy Polaków?

wręcz upodobaniem i poczuciem paternalistycznej wyższości – rzekomą bierność i brak zainteresowania obywateli polskimi sprawami publicznymi, co zwykle prowadzi ich do konkluzji, że zakorzenione w ideale demokracji deliberytywnej postulaty reform instytucjonalnych, mających na celu upodmiotowienie obywateli poprzez zwiększenie ich udziału i wpływu na bieg spraw publicznych, o ile w ogóle są realizowalne, to być może w rozwiniętych demokracjach zachodnich, ale we współczesnej Polsce stanowią wizję utopijną. Wszakże warto pamiętać, że przypisywanie zwalczanemu stanowisku czy ideałowi cechy utopijności od setek lat stanowi jeden z typowych argumentów obrońców *status quo*. Albowiem twarde dane empiryczne zebrane podczas badań społeczeństwa polskiego wskazują na zupełnie przeciwny trend, jaki można zaobserwować, a mianowicie pogłębiania rozwoju społeczeństwa obywatelskiego i przemian nastawienia obywateli wobec aktywności społecznej.

Należy podkreślić, że na przestrzeni ostatnich kilkudziesięciu lat można zaobserwować **znaczny wzrost poziomu aktywności społecznej Polaków**. Obecnie 37% obywateli poświęcając swój wolny czas działa społecznie w różnorodnych organizacjach obywatelskich, zaś kolejne 7% dobrowolnie i nieodpłatnie pracuje na rzecz swojej społeczności lokalnej lub osób potrzebujących, co łącznie daje 44% Polaków deklarujących aktywność w realizacji działań służących dobru wspólnemu. Jakkolwiek wciąż istnieje olbrzymi potencjał do zwiększenia zaangażowania obywateli w działalność społeczną, gdyż nadal 56% obywateli deklaruje, że w 2015 roku nie wykonywało żadnej pracy społecznej, to tym co szczególnie warto podkreślić jest 14% wzrost aktywności Polaków w organizacjach obywatelskich w okresie ostatnich ośmiu lat (od 1998 roku, kiedy to CBOS rozpoczęło swój monitoring) oraz 11% wzrost zaangażowania w jakąkolwiek pracę społeczną (od 2001 roku)²².

Powyższe dane uzasadniają postawienie hipotezy, iż reformy instytucjonalne, prowadzące do zwiększenia

²² Dane zaczerpnięte z komunikatu Centrum Badania Opinii Społecznej, *Aktywność Polaków w organizacjach obywatelskich*, Komunikat z Badań nr 13/2016, oprac. Rafał Boguszewski, CBOS, Warszawa, styczeń 2016, zob. Tabela 2 (s. 4), Tabela 5 (s. 8).

udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości, spotkałyby się z podatnym gruntem w postaci wzrastającego poziomu aktywności społecznej Polaków i ich gotowości do brania większej odpowiedzialności za sprawy publiczne. A w tym kontekście należy również pamiętać – co podkreślał już sędzia Marek Celej – że „[n]iewątpliwie system ławniczy spełnia kolosalną rolę w budowie poczucia sprawiedliwości wśród obywateli”²³.

Postulowana debata publiczna, aby zrealizować pokładane w niej nadzieje i zyskać szeroką legitymizację dla jej rezultatów, powinna w pierwszym rzędzie spełnić warunek *szerokiej inkluzji* wszystkich zainteresowanych nią środowisk. Grono interesariuszy rozciąga się więc od środowiska sędziów społecznych, poprzez sędziów zawodowych, przedstawicieli stowarzyszeń i organizacji pozarządowych, aż po reprezentantów władz samorządowych (pełniących ważną rolę w procesie wyboru ławników). Niezbędny jest udział przedstawicieli środowiska naukowego, którzy z jednej strony mogą zaprezentować stan współczesnych badań nad instytucją sędziów społecznych w Polsce i na świecie, zaś z drugiej pełnić rolę obiektywnego moderatora starającego się wyważyć racje różnorodnych interesariuszy. Nie należy wszakże zapominać, że debata publiczna na temat jakiegokolwiek zmiany w systemie prawa, aby nie miała charakteru wyłącznie poznawczego, wymaga świadomości jej politycznego wymiaru, albowiem to tylko od zainteresowania i zgody władz politycznych w ostateczności zależeć będzie możliwość przeprowadzenia reform. Toteż *last but not least* ważnymi uczestnikami debaty winni być również przedstawiciele władzy ustawodawczej i wykonawczej.

Drugim warunkiem powodzenia debaty nad rolą obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości będzie nadanie jej *merytorycznego charakteru*. To zaś wymaga jasnego sformułowania jej zakresu na kolejnych etapach i zidentyfikowania rzeczywistych zagadnień podlegających możliwej deliberacji. Zbyt szerokie ujmowanie tematu – a więc, na przykład, rozpoczynanie od abstrakcyjnego w obecnych warunkach stawiania pytania czy lepszym rozwiązaniem

^B Marek Celej, „Co dwie głowy to nie jedna”, *Na wokandzie*, Numer 9 (10-12-2011), s. 34.

byłyby ławy przysięgłych czy obowiązujący system mieszanego składu sędziowskiego (z naukowego punktu widzenia zagadnienie ważne i godne badań komparatystycznych) – sprowadzi dyskusję do abstrakcyjnych akademickich rozważań. Wszakże równie niebezpieczne jest skoncentrowanie się na zbyt wąskich problemach, często uciążliwych dla ławników, jak np. kwestia wynagrodzeń, i uwikłanie w drobne spory uniemożliwiające przedyskutowanie zasadniczych rozwiązań, które winny zostać poddane publicznej deliberacji.

Nie miejsce tutaj na sformułowanie chociażby zarysu agendy takiej debaty publicznej, zwłaszcza, że samo postawienie pewnych kwestii jako przedmiotu deliberacji może już wywołać kontrowersje i kontestację, stąd konieczność równoczesnego dobrego ich uzasadnienia w całym systemie wymiaru sprawiedliwości. Tym niemniej można przykładowo wskazać kilka zagadnień niewątpliwie wymagających przemyślenia: 1) kwestię zasadności zmiany art. 27 par. 1 KPK; 2) kwestię rodzajów spraw rozstrzyganych przy udziale ławników zarówno w sprawach karnych, jak i cywilnych; 3) kwestię kryteriów jakie winni spełniać kandydaci na ławników; 4) kwestię sposobu wyboru ławników; 5) wprowadzenie zasady niezmienności składu sędziowskiego i objęcie nią ławników; 6) przekształcenie i zbudowanie ogólnopolskiego wzorca systemu szkoleń ławników; etc. Już z tego pobieżnego przeglądu widać, że dyskusji wymagają kwestie różnej wagi i znaczenia dla całego systemu wymiaru sprawiedliwości.

Z drugiej strony warto pamiętać o tym, że część reform możliwa jest do przeprowadzenia w ramach obowiązujących rozwiązań prawnych. Lepiej przeprowadzone i częstsze szkolenia dla sędziów społecznych, zmiana kultury funkcjonowania objawiająca się upodmiotowieniem sędziów społecznych w sądach, czy lepsza współpraca z radami ławniczymi, wszystkie te reformy związane są ze zmianą szeroko rozumianej kultury funkcjonowania przedstawicieli społeczeństwa w sądach, gdzie z jednej strony winni oni czuć się ‘u siebie’, a nie jak przysłowiowe ustawione po bokach sędziego zbędne ‘wazon’, z drugiej strony pociągać to powinno częstokroć większą odpowiedzialność ze strony ławników. W tym kontekście za jedną z najpilniejszych spraw

uwzględnić opracowanie *Kodeksu etycznego sędziów społecznych* i włączenie go jako obowiązkowego elementu szkoleń²⁴.

Samoorganizacja środowiska sędziów społecznych, uświadomienie potrzeby zwiększenia udziału czynnika obywatelskiego we władzy sądowniczej oraz wielośrodowiskowe przygotowanie pakietu proponowanych zmian prowadzących w tym kierunku stanowią szansę na jakościową zmianę przyczyniającą się do zwiększenia transparentności władzy sądowniczej.

Reforma instytucji ławników, której symbolicznym elementem powinno być nadanie im oficjalnie miana *sędziów społecznych*, stanowi jeden z najważniejszych elementów zwiększenia legitymizacji wymiaru sprawiedliwości w oczach obywateli.

Bibliografia

- Bartnik, Adriana Sylwia, *Sędzia czy kibic? Rola ławnika w wymiarze sprawiedliwości III RP. Analiza socjologiczno-prawna*, Wydawnictwo Trio, Warszawa 2009.
- Celej, Marek, „Co dwie głowy to nie jedna”, *Na wokandzie*, Numer 9 (10-12-2011), ss. 34-35.
- Centrum Badania Opinii Społecznej, *Aktywność Polaków w organizacjach obywatelskich*, Komunikat z Badań nr 13/2016, oprac. Rafał Boguszewski, CBOS, Warszawa, styczeń 2016,
- Centrum Badania Opinii Społecznej, *Społeczne oceny uczciwości i rzetelności zawodowej*, Komunikat z Badań nr 34/2016, oprac. Rafał Boguszewski, CBOS, Warszawa, marzec 2016.
- Centrum Badania Opinii Społecznej, *Oceny instytucji publicznych*, Komunikat z Badań nr 43/2016, oprac. Michał Feliksia, CBOS, Warszawa, marzec 2016.
- Hans, Valerie P. (Ed.), *The Jury System. Contemporary Scholarship*, Ashgate, Aldershot 2006.
- Juchacz, Piotr W., *Deliberatywna filozofia publiczna. Analiza instytucji wysłuchania publicznego w Sejmie Rzeczypospolitej*

²⁴ W kontekście tego postulatu uważam, że jednym z najważniejszych i najciekawszych wydarzeń, jakie miały miejsce podczas konferencji *European Day of Lay Judges 2016* w Gdańsku, była złożona przez przedstawicieli niemieckiego środowiska sędziów społecznych Ullé Sens i Hasso Liebera propozycja podjęcia dyskusji na temat wypracowania Europejskiego Kodeksu Etycznego Sędziów Społecznych.

- Polskiej z perspektywy systemowego podejścia do demokracji deliberatywnej*, Wydawnictwo Naukowe IF UAM, Poznań 2015.
- Kiss, Lester W., „Reviving the Criminal Jury in Japan”, in: Neil Vidmar (Ed.), *World Jury System*, Oxford University Press, Oxford 2000, pp. 353-379.
- Kryszkiewicz, Małgorzata „Zwykli obywatele osądzą sędziów: w składach dyscyplinarnych zasiadają ławnicy”, *Gazeta Prawna.pl* 05.04.2016, zob. <http://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/933157,w-skladach-dyscyplinarnych-sedziow-zasiadala-wniczy.html>
- Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2015*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2016.
- Thaman, Stephen C., “Europe’s New Jury Systems: The Cases of Spain and Russia”, w: Valerie P. Hans (Ed.), *The Jury System. Contemporary Scholarship*, Ashgate, Aldershot 2006, ss. 99-125.
- Vanoverbeke, Dimitri, *Juries in the Japanese Legal System: The Continuing Struggle for Citizen Participation and Democracy*, Routledge, London 2015.
- Vidmar, Neil (Ed.), *World Jury System*, Oxford University Press, Oxford 2000.
- Wrona, Zbigniew, „Odpowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości – z upoważnienia ministra – na zapytanie nr 1576 w sprawie funkcjonowania nowych zasad formowania składu orzekającego sądu”, z dnia 28 maja 2008 r., dostępna w internecie: <http://orka2.sejm.gov.pl/IZ6.nsf/main/2CF38220>.